

УДК 159.953.5-052-054.6:[37.015.3.018.016:811.161.2'243]

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСВОЄННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИМИ СЛУХАЧАМИ

Юлія Косенко

*Сумський національний аграрний університет
Центр по роботі з іноземними студентами
вул. Герасима Кондратьєва 160., кімн. 117, 40021, Суми, Україна
тел.: 066 311 49 55
ел. пошта: write2yulia@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-8884-5854>*

У статті висвітлено психологічні особливості засвоєння української мови іноземними слухачами, а також розглянуто навчання української мови в кризових ситуаціях. Встановлено, що розуміння всіх учасників навчального процесу психологічних факторів та аспектів позитивно впливає на навчання та засвоєння української мови, що дозволяє розробляти ефективні стратегії навчання та підвищувати якість освіти. Зазначено, що знання з психології допомагають викладачам створювати сприятливу навчальну атмосферу. Продemonстровано роль психології у навчанні, яка полягає в розумінні та вирішенні викликів, з якими стикаються здобувачі освіти. Шляхи подолання цих викликів можуть бути різними, але завжди базуються на психологічних принципах та стратегіях, які сприяють успішному навчанню. З'ясовано, що для успішної адаптації здобувачів освіти до умов нової культури потрібні особливі зусилля іноземних слухачів та цілеспрямоване втручання викладачів. Обґрунтовано психологічний аспект вивчення мови та її використання у комунікації. Доведено, що мовний бар'єр може виникати на будь-якому етапі вивчення української мови як іноземної мови. З'ясовано, що причинами виникнення мовного бар'єру здебільшого стають різні психологічні проблеми іноземних слухачів, почуття невпевненості у власних знаннях та комплекси, негативний досвід помилок та почуття сорому під час спроб говорити новою мовою, що вивчається. Представлено причини труднощів та психологічних бар'єрів у мовленні студентів, що вивчають іноземну мову. Зазначено, що розробки завдань та курсів для навчання української мови як іноземної мають враховувати не лише мовний компонент навчання, але й забезпечення психологічного комфорту здобувачів освіти та роботу над уникненням «культурного шоку» та «мовного бар'єру», забезпечення швидкої адаптації до нових лінгвокультурних реалій. Обґрунтовано, що урахування психологічних особливостей іноземних слухачів допомагає створити ефективні методи навчання.

Ключові слова: адаптація, комунікація, мовний бар'єр, психологічні особливості, українська мова як іноземна.

DOI:

Постановка проблеми. Психологічний аспект вивчення мови відіграє важливу роль у комунікації. Навчання української мови на даний момент відбувається в кризових ситуаціях. Вплив повномасштабного вторгнення на освіту став очевидним, оскільки всі школи та університети України з 24 лютого 2022 року мали негайно переорієнтуватися з офлайн на онлайн навчання. Однак найважчим завданням у лютому 2022 року та на початку березня 2022 року для керівництва університетів нашої країни був безпечний транзит кожного іноземного громадянина на батьківщину. Питання безпеки та ментальне здоров'я було першочерговим з-поміж усіх. Після повномасштабного вторгнення кількість іноземних студентів різко зменшилася, однак це не зупинило навчальний процес. Більшість здобувачів освіти залишилися навчатися в університеті в онлайн-режимі.

З 24 лютого 2022 року кожна людина відчула на собі тривогу за своє життя та близьких. Іноземні громадяни, що приїхали в нашу країну на навчання, мали перебувати у сховищах та чекати можливості повернення додому. На сьогодні переважна

більшість іноземних слухачів продовжили навчання в онлайн-режимі, оскільки загроза з боку росії, на жаль, залишається.

Урахування психологічних аспектів, розвиток індивідуального підходу та створення підтримуючого навчального середовища є важливими стратегіями успішного навчання. За 3 роки війни викладачі змогли подолати будь-які труднощі, вийшли на новий рівень викладання, власним прикладом доводили здобувачам освіти, що навчання в Україні не припиняється за жодних обставин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному освітньому процесі психологія відіграє надзвичайно важливу роль, сприяючи досягненню успіху у навчанні. Спеціалісти в цій галузі вивчають різноманітні аспекти психічних процесів та поведінки людини, зокрема питання адаптації іноземних студентів до освітнього середовища України вивчає О. Сегеда, соціальний та психологічний фактор у єдиному контексті для позначення гострого почуття тривоги та емоційного занепокоєння при встановленні контакту з новою культурою розкриває американський антрополог К. Оберг.

Виокремлення раніше не з'ясованих частин загальної проблеми. Психологічний аспект відіграє ключову роль у формуванні успіху у навчанні. Психологія впливає на процес навчання, враховуючи особливості кожної особи, її мотивацію, інтереси, здібності та психологічний комфорт.

Адаптація іноземних слухачів до іншокультурного та іншомовного середовища завжди є непростою, оскільки страх нового повсюди супроводжує кожного іноземця. Приїхавши до України, іноземний слухач опиняється у новій країні з відмінним та ще незнайомим для нього культурним тлом та мовою, яку студент ще не розуміє, та яка може здаватися йому дуже складною. Усе це впливає на психологічний стан студента, рівень його мотивації до навчання, рівень готовності вступати у міжкультурну комунікацію та опановувати нову мову та культуру.

О. Сегеда вказує, що найбільш вагомими психологічними проблемами для іноземних студентів є труднощі, пов'язані із входженням в життя в новому кліматі, незвичних побутових умовах, з необхідністю пристосування до нових норм і традицій поведінки і взаємодії з оточуючими; часті прояви етнокультурних стереотипів й упереджень, зокрема у вигляді побутового націоналізму і расизму в регіонах навчання; різноманітні і складні, часто важко прогнозовані ситуації соціокультурного, навчального та побутового плану, які породжують соціальні та психологічні труднощі і призводять до неможливості реалізації особистісно актуальних мотивів, емоційних, пізнавальних, поведінкових проблем і часом до фрустрації; дезадаптивні реакції, що призводять до погіршення самопочуття, підвищення тривожності, вираженої відчуженості від колективу навчальної групи, внутрішньо особистісних і міжособистісних конфліктів і, як наслідок, зниження успішності, втрати інтересу і сенсу навчально-професійної діяльності [4 : 202–203].

Метою статті є вивчення психологічних аспектів та труднощів опанування іноземними студентами української мови як нерідної мови та створення сприятливих умов для навчання під час кризових ситуацій.

Виклад основного матеріалу. Безпосереднє знайомство з іноземною культурою може по-різному впливати на людину – викликати захоплення та азарт, цікавість і прагнення більше побачити та дізнатися, або ж, навпаки, відторгнення, страх та «культурний шок». Досліджуючи соціальний та психологічний фактор у єдиному контексті для позначення гострого почуття тривоги та емоційного занепокоєння

при встановленні контакту з новою культурою, американський антрополог К. Оберг увів поняття «культурний шок» для позначення неприємних відчуттів, які можуть супроводжувати входження у нову культуру [6 : 119]. До таких відчуттів можуть належати втрата друзів та статусу, відторгнення, здивування та дискомфорт при усвідомленні відмінностей між культурами, а також плутанина у ціннісних орієнтаціях, соціальній та особистісній ідентичності.

Однією з найбільш значущих причин цього явища К. Оберг вважає раптову зміну соціального середовища, під час якого відбувається переосмислення старої та ознайомлення з новою ціннісно-нормативною системою. Часто неминучим наслідком такого перетину двох систем є конфлікт обох культур на рівні свідомості індивіда: суб'єктне не може скористатися знайомими та звичними для нього психологічними прийомами поведінки, що допомогли б йому адаптуватися у незнайомому соціокультурному середовищі, в той же час нові моделі поведінки індивід ще не опанував [6 : 20].

«Культурний шок» іноземного студента може значно знижувати ефективність його навчання і навіть призвести до відмови студента продовжувати навчання. Симптоми культурного шоку можуть включати підвищений критицизм по відношенню до «нової» і невинуватана ідеалізація «старої» країни і культури; постійні скарги на клімат, умови, людей; відмова вивчати мову та знайомитися зі звичаями країни; страх перед контактом з іншими людьми та ін. Якщо студент відчуває такі критичні прояви культурного шоку, він не може продовжувати навчання і висока ймовірність того, що, не витримавши зіткнення з новою для нього культурою, іноземець просто поїде додому.

Для успішної адаптації студентів-іноземців до умов нової культури потрібні особливі зусилля самих студентів та цілеспрямоване втручання викладачів. Викладачі вивчають особливості поведінки та стану іноземців, допомагають формуванню позитивних перспектив, виникненню почуття соціальної захищеності, тобто створюють умови для прискореної адаптації та адекватного функціонування особистості іноземного студента шляхом усунення труднощів при його знаходженні у новому макро- та мікросередовищі.

Навчальний процес, спільна діяльність студентів у вивченні української мови, участь у позааудиторних заходах, підтримка студентів зі сторони викладачів та університету покликані пом'якшувати вплив «культурного шоку» та сприяти швидшій та гармонійнішій культурній адаптації іноземних здобувачів освіти. Однак, не лише культурна складова входження студента у нове середовище може викликати психологічні труднощі. Нова мова, її опанування та, особливо, використання у мовленні та комунікації з її носіями, також є викликом для іноземних студентів.

Принцип дії «мовного бар'єру», за О. Павленко, полягає у відсутності у студента, який вивчає іноземну мову, можливості зрозуміти і спонтанно відреагувати на мовлення співрозмовника, навіть при тому, що він має необхідний арсенал мовних засобів [2 : 12]. На думку Н. Моргунової та С. Приходько, про «мовний бар'єр» можна говорити лише якщо людина вже має певний рівень мовних знань та комунікативних навичок, але не може їх застосовувати для комунікації через психологічний «блок» [1 : 426–427]. У випадку якщо студент ще не володіє достатнім рівнем знань та навичок для більш-менш вільного спілкування та вираження своїх думок, основна причина труднощів – лінгвістична. Н. Яковлева трактує «мовний бар'єр» саме як психологічне явище, що спричиняє труднощі на шляху ефективного спілкування чужою мовою [5 : 18].

Психологічний аспект вивчення мови та її використання у комунікації – дуже

індивідуальний. Він може залежати від типу темпераменту студента, рівня його активності, впевненості у собі, від етапу проходження культурної адаптації в Україні як приймаючій країні тощо. Однак, вчені дослідили та виокремили деякі найбільш поширені причини виникнення «мовного бар'єру» у здобувачів освіти, які опановують іноземну мову. Наприклад, Н. Рудик виокремлює такі причини труднощів та психологічних бар'єрів у мовленні студентів, що вивчають іноземну мову [3 : 60–61]:

1. Незадоволеність власною вимовою. Зазвичай перша трудність, з якою стикаються здобувачі освіти у процесі вивчення іноземної мови, – це вимова. Часто звуки української мови як іноземної здаються здобувачам освіти складними для освоєння. Особливо це стосується звуків, які взагалі відсутні у рідній мові іноземних слухачів, або ж вимова яких має вагомі відмінності у їх рідній мові та в українській мові. Правильна вимова таких звуків може вимагати тривалого тренування та практики, тож спершу проблеми з вимовою можуть викликати у студента відчуття дискомфорту та тривоги, що може стати причиною виникнення «мовного бар'єру».

Якщо проблеми з вимовою не фізіологічного характеру (тут вже необхідна допомога фахівця-логопеда), а мають виключно психологічну природу, то подолати їх можна, наприклад, частіше виконуючи вправи на читання вголос, повторення за диктором чи викладачем, говоріння. Підбираючи матеріал для читання чи проговорення студентами вголос, перевагу слід надавати саме текстам із голосовим супроводом, наприклад – аудіо-книгам. Важливо, щоб озвучення тексту було здійснено людиною з якісною, еталонною вимовою, адже студенти будуть наслідувати звуки та повинні добре їх чути та розрізняти у потоці мовлення диктора. Тексти пісень як навчальний матеріал також мають вагомий потенціал у постанові вимови студентів, однак їх не варто використовувати на початковому етапі навчання, адже вони не часто вирізняються еталонною вимовою, натомість часто є зразком діалектної або просто ненормованої вимови української мови.

2. Невпевненість у використанні власного словникового запасу. Ще одна часта проблема формування «мовного бар'єру» у студентів при вивченні іноземної мови – це відчуття браку словникового запасу для якісного вираження своїх думок мовою, що вивчається.

Іноді нездатність підібрати правильне слово у розмові з носіями мови або про під час відповіді на занятті може бути спричинена не незнанням лексики, а звичайним хвилюванням. Коли хвилювання минає, студент згадує слово, однак відчуття сорому запам'ятовується й може вести до психологічного блоку та небажання більше вступати у спілкування чи відповідати на занятті. У таких випадках важлива роль викладача та підтримка групи, які допоможуть зняти напругу під час відповіді студента, підказати йому слово. Щодо спілкування з носіями мови, то чим більше досвіду спілкування в аудиторних умовах отримує здобувач освіти, тим впевненіше він почуватиметься у ситуаціях спілкування та менше хвилюватиметься. У допомозі також можуть стати вправи для підбору синонімів до тематичної лексики чи вправи на перифраз, адже вони розвивають здатність висловитися, пояснити щось іншими словами, навіть якщо підходяща фраза забулася у відповідальний момент.

3. Страх припуститися помилки. Це одна із найпоширеніших причин «мовного бар'єру» при вивченні іноземної мови, адже помилка може тягнути за собою низький бал, неприємні коментарі чи реакції викладача та аудиторії. Все це розцінюється здобувачами освіти як невизнання їх досягнень, погіршує самооцінку, призводить до непевненості в собі. Відповідно, під час занять в аудиторії має панувати

позитивна атмосфера, а викладач має пропрацювати свої реакції на помилки студентів, випрацювати стратегію поведінки, спрямовану на підтримку та мотивацію, а не на критику та осуд.

У спілкуванні з носіями мови здобувачі освіти, що вивчають іноземну мову, можуть соромитися допуститися помилки, тому прагнуть мовчати, аніж ризикувати. Однак, довге та часте мовчання – гірше, аніж говоріння, навіть якщо воно буде містити помилки. Регулярне якісне тренування забезпечує формування стійкої здатності іноземних слухачів висловлюватися спочатку простими конструкціями, а згодом – все складнішими та більш «автентичними».

Висновки. Мовний бар'єр може виникнути на будь-якому етапі вивчення української мови як іноземної мови. Причинами його виникнення здебільшого стають різні психологічні проблеми студентів, почуття невпевненості у власних знаннях та комплекси, негативний досвід помилок та почуття сорому під час спроб говорити новою мовою, що вивчається. Звідси випливає, що взаємозв'язок психології та освіти є важливим аспектом навчального процесу. Розуміння психологічних факторів та їх впливу на навчання допомагає забезпечити ефективність освітнього процесу та досягнення успіху здобувачів освіти.

Перспектива дослідження полягає в детальному розгляді розробок завдань та курсів для навчання української мови іноземних слухачів, що мають враховувати не лише мовний компонент навчання, але й забезпечення психологічного комфорту здобувачів освіти та роботу над уникненням «культурного шоку» та «мовного бар'єру», забезпечення швидшої адаптації до нових лінгвокультурних реалій.

Список використаної літератури

1. Моргунова Н., Приходько С. Мовні бар'єри і можливості їх подолання у процесі вивчення іноземної мови студентами технічних ЗВО. *Інноваційна педагогіка. Науковий журнал*. 2020. Вип. 30. Т. 1. С. 109–113.
2. Павленко О. Формування комунікативної компетенції фахівців митної служби в системі неперервної професійної освіти : автореф. дис. ... док. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2005. 40 с.
3. Рудик Н. До проблеми подолання мовного бар'єру у процесі спонтанної комунікації іноземною мовою студентів гуманітарних факультетів. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Серія : Педагогіка*. 2019. Вип. 1 (126). С. 59–65.
4. Сегеда О. О., Осипенко А. А. Особливості адаптації іноземних студентів до освітнього середовища України. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія : Психологія*. 2014. Вип. 48. С. 199–208.
5. Яковлева Н. Психолого-педагогічні умови подолання комунікативних бар'єрів у процесі вивчення іноземної мови : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2003. 20 с.
6. Oberg K. Culture Shock: Adjustment to Cultural Environments. *Practical Anthropology*. 1960. Vyp. 7. 315 p.

References

1. Morhunova N., Prykhodko S. Movni bariery i mozhlyvosti yikh podolannia u protsesi vyvchennia inozemnoi movy studentamy tekhnichnykh ZVO. *Innovatsiina pedahohika. Naukovyi zhurnal*. 2020. Vyp. 30. T 1. S. 109–113.
2. Pavlenko O. Formuvannia komunikativnoi kompetentsii fakhivtsiv mytnoi sluzhby v systemi neperervnoi profesiinoi osvity : avtoref. dys. ... dok. ped. Nauk : 13.00.04. Kyiv, 2005. 40 s.
3. Rudyk N. Do problemy podolannia movnoho barrieru u protsesi spontannoi komunikatsii

inozemnoiu movoiu studentiv humanitarnykh fakultetiv. *Naukovyi visnyk Pivdenoukraiynskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho. Seriya : Pedahohika*. 2019. Vyp. 1 (126). С. 59–65.

4. Sehed O. O., Osypenko A. A. Osoblyvosti adaptatsii inozemnykh studentiv do osvithnoho seredovyshcha Ukrainy. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Seriya : Psykholohiia*. 2014. Vyp. 48. S. 199–208.

5. Iakovleva N. Psykholoho-pedahohichni umovy podolannia komunikatyvnykh barieriv u protsesi vyvchennia inozemnoi movy: avtoref. dys. ... kand. psykhol. Nauk : 19.00.07. Kyiv, 2003. 20 s.

6. Oberg K. Culture Shock: Adjustment to Cultural Environments. *Practical Anthropology*. 1060. Vyp. 7. 315 s.

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF UKRAINIAN LANGUAGE ACQUISITION BY FOREIGN STUDENTS

Iuliia Kosenko

National Agrarian University of Sumy

The Foreign Students Center

160 Herasyima Kondratieva Str., room 117, 40021, Sumy, Ukraine

phone: 066 311 49 55

e-mail: write2yulia@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0002-8884-5854>

The article covers the psychological features of learning the Ukrainian language by foreign students, and also considers teaching the Ukrainian language in crisis situations. It has been established that the understanding of psychological factors and aspects by all participants in the educational process has a positive effect on learning and learning the Ukrainian language, which allows developing effective learning strategies and improving the quality of education. It is noted that knowledge of psychology helps teachers create a favorable learning atmosphere. The role of psychology in learning is demonstrated, which consists in understanding and solving the challenges that students face. The ways to overcome these challenges may be different, but are always based on psychological principles and strategies that contribute to successful learning. It has been found that the successful adaptation of students to the conditions of a new culture requires special efforts from foreign students and targeted intervention from teachers. The psychological aspect of learning a language and its use in communication is substantiated. It is proven that a language barrier can arise at any stage of learning Ukrainian as a foreign language. It is found that the causes of the language barrier are mostly various psychological problems of foreign students, feelings of insecurity in their own knowledge and complexes, negative experience of mistakes and feelings of shame when trying to speak a new language being studied. The reasons for difficulties and psychological barriers in the speech of students studying a foreign language are presented. It is noted that the development of tasks and courses for learning Ukrainian as a foreign language should take into account not only the language component of learning, but also ensuring the psychological comfort of students and work on avoiding “cultural shock” and “language barrier”, ensuring rapid adaptation to new linguistic and cultural realities. It is substantiated that taking into account the psychological characteristics of foreign students helps to create effective teaching methods.

Key words: adaptation, communication, language barrier, psychological characteristics, Ukrainian as a foreign language.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2025

доопрацьована 04.03.2025

прийнята до друку 16.03.2025